

1939. SZEPTEMBER 17. MOSZKVÁBAN

Stefan Brzeszczyński

Szerkesztői megjegyzés: A szöveg Stefan Brzeszczyński dandártábornok, volt moszkvai lengyel katonai attasé 1978-ban megjelent visszaemlékezése az 1939-es német megszállást követő szovjet agresszióról.

1. Mielőtt a rettenetes moszkvai 1939. szeptember 17-i dátumra rátérnék, röviden meg szeretném világítani a szovjet kormány és a lakosság Lengyelországhoz való viszonyát, az országunkat ért német támadás első pillanatától kezdve.

a.) Amennyire a szovjet kormány Lengyelországgal szemben (a német támadás) első pillanatától kezdve teljesen barátságatlan álláspontot foglalt el – aminek bizonyítékai voltak a részrehajló, gyakran egyenesen ellenséges harctéri rádióközlemények –, a szovjet lakosság viszont (az utcán, a metrón, az üzletekben) épp annyira rokonszenvvel övezett bennünket, együttérzett velünk.

b.) Időről időre a Gorkij parkban nagygyűléseket tartottak, amelyeken a hivatalos előadó, természetesen szovjet szempontból, megmagyarázta az aktuális nemzetközi politikai helyzetet. Egy héttel a nagygyűlés előtt megjelent egy felhívás a helyi sajtóban, és a park kapujában felállított táblákon is közölték a gyűlés napját, óráját és témáját.

Ilyen nagygyűlés volt 1939. szeptember 8-án délután 2 órakor. Megállapodtam három baráti katonai attaséval: az angol, az amerikai és a finn, hogy együtt megyünk el a nagygyűlésre, mert a német-lengyel háború volt a téma. Mindannyian folyékonyan beszéltünk oroszul.

Az előadás ellenséges volt a lengyelekkel szemben, de az összegyűlt hűvösen fogadták. A beszéd végén az előadó felemelt hangon kiabálta: „És mi, a szovjet nemzet és kormány zsebredugott kézzel nézzük fehér orosz és ukrán testvéreink szenvedéseit a lengyel urak igája alatt?” Az előadó valójában nem válaszolt

az általa feltett kérdésre, az összegyűlt saját maguk értelmezve azt, azt kiáltották: „A szovjet hadsereg segítséget fog nyújtani Lengyelországnak!” Majdnem mindenki kiabálta: „*pahod, pahod, protyiu vrijedniim Germancam!*” (Előre, előre, a hitszegő németek ellen!)

Amikor már szálltunk be az autóba, az angol attasé, Firebrace ezredes megkérdezett: mi a véleményem a szónok kérdéséről. Gondolkodás nélkül válaszoltam: „Valamikor Katalin cárnő küldte hadseregét Lengyelország ellen a disszidensek védelmének címén, most Sztálin fogja küldeni a sajátját a tejtestvérek védelmében, és fél Lengyelországot el fogja venni.” Mindhárman szomorú fejbólintással helyeseltek.

c.) Azonnal azután, hogy visszatértem a nagykövetségre, beszámoltam a Gorkij park-beli beszédéről Grzybowski nagykövetnek, és nyomatékosan hangsúlyoztam az előadó szónok kérdését, amire nem adott választ, de amelyből azt a következtetést kellett levonni, hogy a szovjetek a nekik megfelelő pillanatban megtámadják Lengyelországot. Megméltam Firebrace ezredes kérdését és a rá adott válaszat. Javasoltam, hogy azonnal rádió számjel-táviratban értesítsük a főparancsnokot erről a dologról. A nagykövetnek ugyanez volt a véleménye. Csak az volt a kérdés, hol tartózkodhat pillanatnyilag a főparancsnok. A nagykövet azt javasolta, hogy küldjük el a táviratot a bukaresti katonai attasénak, Zakrzewski alezredesnek, aki szövetséges országban tartózkodva bizonyára tudja, hol tartózkodik a főparancsnok vezérkarára. Megjegyezte, hogy a távirat végén közöljük, hogy az azonnal továbbítandó a főparancsnok vezérkarának.

A szöveget közösen fogalmaztuk meg, és helyettesemnek, Malecinski vezérkari őrnagynak adtam át, hogy Jedynek hadnaggyal, a követség titkárával együtt rejtjelezzék, és még aznap adják le rádión.

Londonban, 1960-ban Bronisław Chrusciel vezérkari ezredes, a főparancsnok vezérkarának egyik tisztje mondta el, hogy személyesen adta át a főparancsnoknak a táviratot a Lengyelország elleni valószínű szovjet támadásról. Ez még lengyel területen történt, de ahhoz már későn, hogy a hadseregek parancsnokait és a Határvédelmi Hadtestet értesítsék.

2. 1939. szeptember 16-áról 17-re virradóra, éjjel 2 órakor telefonon kérték a lengyel nagykövetet, Waclaw Grzybowski, nagyon fontos ügyben a Külügyi Népbiztosságra. Amikor a nagykövet eltávozott, előre megkért engem és a már nem élő Tadeusz Jackowski tanácsost, hogy várjunk rá.

Éjjel 2 óra előtt 5 perccel tért vissza. Bekértem bennünket az irodájába. Nagyon sápadt és elcsüggedt volt. Közölte velünk, hogy „feltételezéseink beigazolódtak, ma reggel 4 órakor a szovjet hadsereg teljes hosszában át fogja lépni a szovjet-lengyel határt. Patyomkin, Molotov helyettese fogadott, és az erre vonatkozó jegyzéket át akarta adni, amit nem vettem át. Brutálisan közölte, hogy a lengyel kormány és a főparancsnok Romániába szöktek, Lengyelországot elfoglalta a német hadsereg. Honfitársaik, a fehér oroszok és az ukránok megmentése érdekében a szovjet hadsereg ma, 1939. szeptember 17-én hajnali 4 órakor bevonul Lengyelországba.” Azt válaszoltam neki, hogy ez a szovjet kormány egyoldalú és önkényes lépése Lengyelországgal szemben, amellyel meg nem támadási szerződést írt alá, s ami éppúgy köti a lengyel, mint a szovjet kormányt.

Patyomkin erre kijelentette, hogy lengyel kormány nem létezik, így nem létezik a meg nem támadási egyezmény és a lengyel diplomaták sem. Ettől a pillanattól kezdve a lengyeleknek nem jár a „diplomata” cím. Ők a Szovjetunióban élő lengyelek egy csoportja, akiket, ha meg-

Lengyelország szovjet invázió, 1939. Forrás ismeretlen, közölte: TASZSZ, 1939.

sértik a szovjet törvényeket, szovjet bíróság ítél el. Grzybowski válasza erre így hangzott: „Felháborodással utasítottam vissza, hogy önkényesen megfosztottak diplomáciai kiáltásainktól, és hűvösen azt nyilatkoztam, hogy még ma tiltakozást nyújtok át a diplomáciai testület doyenjének, és követelni fogom, hogy a lengyel diplomatáknak adjanak kiutazási vízumot a Szovjetunióból.”

3. A diplomáciai testület doyenje a német nagykövet, von Schulenburg volt. Tekintettel arra, hogy háborúban álltunk a németekkel, ezért a diplomáciai testület doyenjének helyettese, az olasz nagykövet szolgálataival éltünk. Ezenkívül von Schulenburg egyhónapos szibériai körútra elutazott Moszkvából, így az olasz nagykövethoz fordultunk. Amennyire számolt a szovjet kormány a német nagykövettel, ugyanolyan mértékben bagatellizálta az olasz diplomatát, és az ő legjobb akarata sem hozott semmiféle eredményt.

Néhány nappal szeptember 17-e után a diplomáciai testületben az a hír terjedt el, hogy a szovjet hadsereg valószínűleg be fog törni Romániába, ahová nagykövetünk a kiutazó vízumot követelte a Külügyi Népbiztosságtól. Grzybowski nagykövet, miután tanácskozott a nagykövetség néhány idősebb tagjával és a moszkvai konzullal, tervezett kiutazásunkat Helsinki-Stockholm irányra változtatotta meg. Az olasz nagykövet mint a diplomáciai testület doyenjének helyettese értesítette erről a Külügyi Népbiztosságot, és kérte a lengyel diplomaták számára kiadandó vízum meggyorsítását.

A minszki és a kijevi konzulátusok tagjai utasítást kaptak, hogy haladéktalanul utazzanak Moszkvába, és ott várják meg a Helsinkibe történő utazás vízumait. Ugyanakkor néhány nappal a Moszkvában történő elutazás előtt Matusiński kijevi konzult éjjel 23 órakor valamilyen szovjet hivatalba hívták. Tekintettel a rendkívüli időpontra, két gépkocsivezetőt vitt magával, és a konzulátusra sohasem tért vissza. Valaki erről telefonon értesítette nagykövetségünket. A diplomáciai testület doyenjének helyettesét – aki tudott erről – néhány nappal később Molotov fogadta, aki meglepetést mutatott, és pillanatnyi gondolkodás után azt válaszolta, hogy a legvalószínűbb az, hogy valamelyik szomszédos országba szöktek, ezért a kijevi biztonsági szerveknél nyomozást fog elrendelni. Néhány nappal később megérkezett Moszkvába a kijevi konzulátus személyzete Matusiński és a két gépkocsivezető nélkül, de megérkezett Matusińska asszony a kislányával.

A leningrádi konzulátusnak nem engedték meg, hogy az épületet és a (lengyel) állami vagyont más ország konzuljának gondjaira bízva, és az egész személyzetet majdnem erővel dobták lei a konzulátus épületéből. A minszki konzulátussal szemben ezen kívül megrendezték a „felháborodott nép” tüntetését, méghozzá úgy, hogy a rendőrség csak „nehézségek árán” védte meg a személyzetet a veréstől.

4. Szeptember 20-a után váratlanul visszatért Moszkvába a diplomáciai testület doyenje, von Schulenburg, és nagy

energiával fogott hozzá a lengyel diplomaták ügyéhez. Helyettesével együtt néhányszor meglátogatta Molotovot, és minden egyes alkalommal (a helyettese beszámolója szerint) viharos beszélgetésekre került sor kettejük között, vagy Matusiński és a két gépkocsivezető, vagy amiatt, ahogyan a szovjet kormány a lengyel diplomatákat kezelte. A doyen és helyettese Molotovnál tett második látogatása után, amikor a doyen követelte a lengyel diplomaták számára a vízum azonnali megadását, Molotov állítólag azt mondta, hogy addig nem ad vízumot, amíg a lengyelek Varsóból nem engedik el a szovjet diplomatákat. Erre von Schulenburg állítólag azt válaszolta, hogy nem a lengyelek tartóztatják őket és másokat ott, hanem a németek, akik bekerítették Varsót. Ha ténylegesen ez az oka, hogy nem adnak kiutazó vízumot a lengyel diplomatáknak, akkor ő még ma elhárítja ezt az akadályt. És valóban, néhány nappal később azt tudtuk meg a szovjet rádióból, hogy néhány óras feyverszűnet eredményeképpen a lengyelek végre elengedték a szovjet diplomatákat. Hozzátették, hogy a kiutazókat gépfegyverrel lötték, ami nem volt igaz.

Ennek ellenére csak október 6-án vagy 7-én kaptuk meg a kiutazó vízumot. A következő nap nagykövetségünkön megtörtént a vámvizsgálat. Megtiltották, hogy a követség épületét bárkinek átadjuk, és nem utazhattunk a vasúti pályaudvarra a nagykövetség autóival, ahová bennünket és szerény csomagjainkat a diplomáciai testület autói vittek ki 1939. október 9-én este. (Sok személyes holmit elajándékoztunk, vagy otthagytunk a nagykövetség épületében „mint művészi alkotást”) A pályaudvaron az egész diplomáciai testület feleséggestől várt bennünket. A kiutazást a német nagykövetnek, a diplomáciai testület doyenjének, von Schulenburgnak köszönhattük. Ő néhány évvel később szívroham következtében halt meg, amikor közölték vele, hogy ezredes fiát a Hitler elleni merényletben való részvételért eleve-nen húskampókra akasztották. Mindkettőjüknek neve legyen áldott.

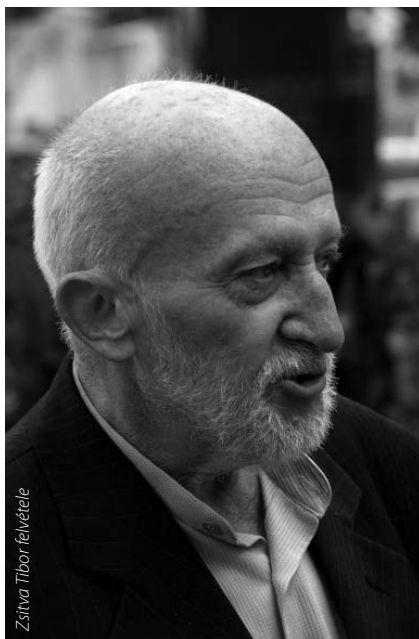
Fordította: Varga E. László történész

A MÁKGUBÓ, AZ ÚRHAJÓ ÉS A NÉPMŰVÉSZET TALÁLKOZÁSA AZ ERDŐBEN

A Csete György és Dulánszky Jenő
c. könyvről

Csete György építész, a magyar organikus építészeti gondolkodás egyik meg-
alapítója. Életében műemlékké nyilvání-
tott Forrásháza, templomai, ópusztaszeri
„jurtafaluja” ma már egyetemi tananyag.

Messziről indult: Szentés legkiválóbb
tanulója jogász édesapja mellett kubiko-
sok vízfordója volt. Jóindulatból vették
fel a debreceni Református Kollégium-
ba, osztályidegen fiúk korabeli menhe-
lyére. 1956-ban kezdte a Műszaki Egye-
temet, a forradalmat végigfotózta, de
nem az utcán lett forradalmárrá, hanem
az építészetben, a „tulipános vita” kap-
csán, amikor a paksi lakótelep sivár pa-
nelházait görbülő vonalakkal, már-már
virágokkal díszítette a '70-es évek köze-
pén. Lázadás ez is, a büntetés az általa
vezetett Pécs Csoport feloszlása volt.
Rajzasztala azóta egy A/4-es rajztábla,
kedvenc eszköze a körző, műterme bár-
hol lehet, ahol rajztábláját térdére tudja
fektetni. Épületeit szoborhoz, rügyhöz
hasonlatos, lágy és íves formák, kupolák,
hajlított szerkezettel határolt félgömbök,
az ég felé megnyitott tető-süvegek te-

szik egyedivé. És a szellemi alapállás: nin-
csen hátra – csak előre van.

2001-ben jelent meg az önvallomás
kötet, amelyet állandó társának, Dulán-
szky Jenőnek, épületei statikusmérnöké-
nek ajánlott. Mára időszerűvé vált a bő-
vített újrakiadás. Csete Örs válogatott
édesapja kézírataiból, rajzaiból, épületei-
ből és készítette el a *csete.info* első köny-
veként az NKA támogatásával kiadott
könyvet. Csete Örs szerint „teljesen más
nézőpont a gyermeké és más a befogadóé.
A szerkesztés során elolvasott több száz ol-

dal alatt döböntem rá: apám tényleg
nem tehetett mást, mint engedelmeské-
dett az alkotás mindent elsöprő parancsá-
nak.” A szövegben a műhelytitkok mel-
lett az elmúlt fél évszázad közállapotai,
ezer év magyar történelme, ötezer év
kultúrhistoriája elevenedik meg, és ke-
veredik a fizika, a mérnöki tudományok,
valamint a természetből ellesett formák
szeretetével, ismeretével, alkalmazásával.
Rácz Zoltán építész a kötetben olvasha-
tó tanulmányában empátiával és érzé-
kenységgel fejti meg Csete György élet-
útjának épületei által megrajzolható
stációit. Véleménye szerint a már emlí-
tett orfűi Forrásház „olyan értéke a ma-
gyar művészettörténetnek, amelynél ne-
héz meghatározni, épület-e vagy szobor?
Úgy egyesíti a vízcsepp csobbanásának, a
forrás feltörésének formai megjelenését és
fizikai erővonalait a honfoglalás-kori ma-
gyar díszítőművészet fonadékos életfa raj-
zolatával, hogy azok lényegi egységét al-
kotja meg. Az anyagi valóság és a hitbeli
világkép azonosul ebben a műben, mint
ahogy Csete egész életművében.”

A 74 éves Csete György a magyar or-
ganikus építészet indulásának részese,
tanúja, élő krónikása. A *Csete György és
Dulánszky Jenő* című könyv Csete önval-
lomása, egyúttal az életmű feldolgozá-
sának első kötete.

A KÓS KÁROLY EGYESÜLÉS ÖRÖKÖS TAGJAI: Kálmán István • Kampis Miklós • **† Makovecz Imre** • **CÉGEK:** Archevil Kft. • AXIS Építész Iroda Kft. • BAU-SYSTEM Építőipari Szolgáltató és Kereskedelmi Kft. • BEÖTHY & KISS Építésztervező és Geodéta Mérnökiroda Kft. • BODONYI Építész Kft. • Csiky és Társa Beruházás-szervező Kkt. • DÉVÉNYI ÉS TÁRSA ÉPÍTÉSZ Kft. • HADAS MŰTEREM Építész és Művészeti Kft. • KOMÁRY Építő Kft. • KÖR ÉPÍTÉSZ STÚDIÓ Kft. • KŐSZEGHY ÉPÍTÉSZET Kereskedelmi és Szolgáltató Bt. • KVADRUM Építész Kft. • MAKONA Építész Tervező és Vállalkozó Kft. • Mediterrán Kerámia Kereskedelmi és Szolgáltató Kft. • MÉRMŰ 87 Építészeti és Geodéziai Kft. • Opeion Kft. • PAGONY Táj- és Kertépítész Kft. • PARALEL Építésziroda Kft. • SÁROS és Társa Építésziroda Bt. • TÁJRAJZ Tájépítész Bt. • Tónus Építész és Mérnöki Tervező Kft. • Trilit Kft. • TRISKELL Épülettervező Ipari Kereskedelmi és Szolgáltató Kft. • UNITEF-83 Műszaki Tervező és Fejlesztő Zrt. • Vándorépítész Tervező és Szolgáltató Kft. • **EGYÉNI TAGOK:** Balogh Levente • Bogos Ernő • Csémy Olivér • Ekler Károly • Eszenyi Ákos/Felvidéki Építész Műhely Kft. • Esztáry Győző • Farkas Miklós/Pallér 2. Kft. • Frisch Mihály • Gerle János • Hayde Tibor/NRZST. Kft. • Litkei Tamás György/PM Design Kft. • Litomericzky Nándor • Müller Csaba • Papp Vilmos • **TÁMOGATÓK:** Bonex Építőipari Kft. • Compart Stúdió Kft. • Arker's Stúdió Kft. • Farkas Építésziroda • Felületkémia Kft. • Forma Rt. • HADAS MŰTEREM Építész és Művészeti Kft.

A Kós Károly Egyesülés negyedéves folyóirata • Kiadja az Egyesülés nevében a Kós Károly Alapítvány; 1034 Bp., Kecse utca 25., bankszámlaszám: 10402166-21629530-00000000 • Felelős kiadó: Dévényi Sándor és Zsigmond László • Alapító főszerkesztő: **† Makovecz Imre** • Felelős szerkesztő: Kőszeghy Attila; viewsanddetails@gmail.com; telefon: 30-4883-079 • Lapterv és tipográfia: Makovecz Benjamin; makoveczb@mail.datanet.hu • Nyomás: Progresso Print Kft., Budapest. • ISSN 0866-0069 • A lap előfizethető átutalással, vagy az Alapítványtól igényelt csekken, illetve személyesen • Ügyintézés, előfizetés, régi példányok árusítása: Artbureau Kft. 1065 Bp., Nagymező u. 4. I/128. telefon/fax: 322-0677; e-mail: haabkatalin@gmail.com • Egy szám ára: 800 Ft. Előfizetési díj a 2011. évre 3000 Ft; az angol nyelvű társkiadvány ára 1000 Ft • Külföldi előfizetőinknek a postaköltséget is felszámítjuk • MEGVÁSÁROLHATÓ: Budapest Galéria, 1056 Budapest, Szabadsajtó út 52. • D2K (1066. Bp., Ó u. 19.). • UR Könyvkiadó Ker. és Tipográfiai Stúdió Kft. (1122 Bp., Városmajor utca 28.) • Éghajlat Könyves Kávézó (1117 Bp., Karinthy Frigyes út 9.) • Fehérlófia Könyvesbolt (1084 Bp., József u. 8.) • FOK-TA Bt. Budapesti Teleki Téka, 1088 Budapest, Bródy Sándor u. 45. • FUGA Budapesti Építészeti Központ, 1052 Budapest, Petőfi Sándor u. 5 • Gondolat Könyvesház, 1053 Bp., Károlyi Mihály u. 16. • Heltai Gáspár Könyvesbolt (1054 Bp., Alkotmány utca 2.) • Írók Boltja, Parnasszus Kiadó Kft. (1061 Bp., Andrassy út 45.) • Kós Károly Alapítvány/Artbureau Kft. (1065 Bp., Nagymező utca 4.) • Lira és Lant Zrt. Szakkönyvtárház (1065 Bp., Nagymező u. 43.) • Litea Könyvesbolt és Teázó (1014 Bp., Hess András tér 4.) • Lord Extra Kft. könyvesboltja (6800 Hódmezővásárhely, Andrassy út 5-7.) • Lyra Könyvesház (2600 Vác, Piac utca 1.) • Magyar Építőművészek Szövetsége (1088 Bp., Ötpacsirta utca 2.) • Püski Kiadó Kft. (1122 Bp., Krisztina krt. 26.) Rádai Könyvesház (1092 Bp., Ráday utca 27.) • SZKITIA Nagykereskedés (1062 Bp., Szondi út 60.) • Vince Kiadó, Múcsarnok könyvesbolt (1146 Bp., Dózsa György út 37.) • Honlap: www.orszagepito.hu

VÁNDORISKOLÁS FELVÉTELI • 2011

A Vándoriskola 2011-es felvételi kiírására 15 jelentkező adta be portfólióját és felvételi tervét. A feladat egy zárandokház tervezése volt Devecserre, a Jézus ösvénye zárandokút mellé. A meglévő épületet a vörösiszap-katasztrófa miatt el kellett bontani. Nyáron a jelentkezőkkel a helyszíni bejárás során a helyi plébánosossal is találkoztunk. A tervezés során az ő véleményét is figyelembe vették a pályázók. A felvételizők nagy száma miatt kevés idő maradt a személyenkénti meghallgatásra, de a mesterek azért

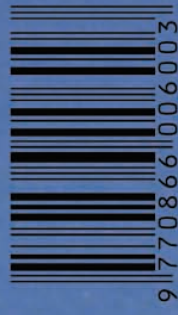
elég kérdést tudtak feltenni a döntéshez. Végül csak négy fiatalot vettünk fel annak ellenére, hogy a jelentkezők többsége magas színvonalú anyagot mutatott be. Maradtak, akiket a mesterek felvételre érdemesnek tartottak, de mivel még nem fejezték be az egyetemet, a Vándoriskola szabályzata szerint nem nyerhettek felvételt. A négy felvett vándor: Czibalmos-Kozma Réka, Martina Giustra, Gyuró Zoltán és Szász István.

A diplomavédésre jelentkezők az eredményhirdetés után bemutatták mester-

munkájukat és röviden ismertették vándorféléveik történetét. A kedvezőtlen gazdasági helyzet ellenére is megalkuvás nélküli megépült házakat mutattak be, meggyőzve a mestereket, hogy készen állnak a szakma magas színvonalú művelésére, és átvehették oklevelüket. Diplomázó vándoraink: Arnóczy Imre Balázs, Borbás Péter, Füzes András, Lukács Árpád és Papp Tamás.

A Vándoriskola szervezői: Terdik Bálint, Csernyus Lőrinc, Zsigmond László

a lap ára 750 Ft

9789631100031

11004

VÁNDORDIPLOMA
ORSZÁGÉPÍTŐ • VITAFÓRUM
BESZÉLGETÉS GERLE JÁNOSSEL
BÚCSÚ DR. KOVÁTS FLÓRIÁNTÓL
BÚCSÚBESZÉDEK MAKOVECZ IMRE TEMETÉSÉN
A SZERVES ÉPÍTÉSZET OKTATÁSA MAGYARORSZÁGON
NAGY ERVIN • HOGYAN SZÜLETIK AZ ANGYALOK TEMPLOMA?
KŐSZEGHY ATTILA • ÓKORI ÉS KÖZÉPKORI SZAKRÁLIS TEREK VIZSGÁLATA